

Alkoholin kulutuksen pitkät aallot

Me juomme alkoholia, koska on jano, koska on huolia, koska on juhlimisen aihetta, koska tekee mieli. Juominen tyydyttää hyvin erilaisia tarpeita. Yhtä kaikki tuntuu itsestään selvältä sanoa, että ihmisen tarpeet määräävät, miten paljon hän juo, tietysti niissä rajoissa kuin hänellä on varaa tyydyttää tarpeitaan. Vastaavasti tuntuu järkevältä ajatella, että kukin kulttuuri ja yhteiskunta tuottaa juoppoutta sen mukaan, miten hyvin ihmiset siellä asuvat ja elävät, sen mukaan, miten paljon on huolia tai juhlimisen aiheita (Sulkunen 1980).

Toisen maailmansodan jälkeen alkoholin kulutus on kasvanut käytännöllisesti katsoen koko tilastoidussa maailmassa. Esimerkiksi Suomessa kulutus henkeä kohti on 3,5-kertaistunut kolmessakymmenessä vuodessa. Ensi alkuun näyttää helpolta selittää tuo kulutuksen kasvu tarpeiden muuttumisella ja ostovoiman lisääntymisellä: väki on muuttanut kaupunkeihin ja katkonut kulttuurisia siteitä, työ puristaa entistä tiukemmin, vapaa-aika on lisääntynyt mutta lähiöiden ankeus ei tarjoa muuta lohtua kuin keskioluen, ja toki meillä on entistä enemmän rahaa kuluttaa mihin tahansa hyödykkeeseen.

Asia ei ole yhtä yksinkertainen, jos kokeilemme samoja selityksiä koko viimeksi kuluneeseen vuosisataan. Joskus 1800-luvun alkupuoliskolla kulutus näyttää olleen monissa maissa hyvin korkealla tasolla, usein korkeammalla kuin samojen maiden tämänhetkiset huippulukemat. 1800-luvun loppua kohti kulutus alkoi kuitenkin laskea juomakulttuuriltaan ja taloudelliselta rakenteeltaan varsin erityyppisissä maissa. Kulutuksen aallonpohja sattuu useimmissa tapauksissa ensimmäisen ja toisen maailmansodan väliin (Sulkunen

1976; Mäkelä & al. 1981).

Asian vaikeus on siinä, että alkoholin kulutuksen pitkät aallot eivät käy yksiin niiden tekijöiden kanssa, joita tavallisesti käytetään selittämään juoppoutta. 1800-luvun loppu oli yleisesti ottaen nopean vaurastumisen aikaa, aivan kuten sodanjälkeinen pitkä nousukausi, mutta viinan käyttö sen kuin väheni. Sotien välisenä aikana vapaa-aika lisääntyi monissa maissa paljon kiivaampaa tahtia kuin konsanaan sodan jälkeen, mutta se ei saanut ihmisiä lisäämään alkoholin käyttöään. Vastaava pätee muihin tekijöihin, joilla tavallisesti selittämme juoppouden vaihteluita. Mitkään yksinkertaiset ihmisten tarpeita määräävät tekijät eivät erikseen eivätkä yhdessä kykene selittämään alkoholin käytön historiallisia vaihteluita (Sulkunen 1980).

Kokeeksi voi olla hyödyllistä kääntää kysymyksenasettelu toisin päin. Ehkä meidän ei pidäkään kysyä, miten paljon juoppoutta kukin kulttuuri tai yhteiskunta tuottaa. Ehkä alkoholin kulutuksen taso määräytyy pikemmin sen mukaan, miten paljon juomisen haitallisia seurauksia kukin kulttuuri, yhteiskunta tai ajankohta sietää. Tällöin joudumme miettimään niitä tekijöitä, jotka määräävät, milloin ja millä ehdoilla alkoholi määritellään yhteiskunnalliseksi ongelmaksi (Mäkelä 1978). Alkoholin käytöllä on sosiaalisia seurauksia, ja yhteiskunnan kulloisestakin rakenteesta riippuu, miten haitallisia ovat tiettyntyyppisen alkoholin käytön seuraukset.

Yhteiskunnallisen väkijuomakysymyksen synty

Kaikki tavarat syntyvät vapaiksi ja tasa-arvoisiksi, mutta eräät tavarat ovat vähemmän tasa-arvoisia kuin toiset. Useimmissa

maissa alkoholijuomat eivät saa kilpailla kuluttajien suosiosta tasavertaisesti muiden tarvaroiden kanssa. Erityisverotuksen vuoksi niitä myydään yli tuotantokustannushintojen, ja niiden tuotantoa ja jakelua rasittavat monet oikeudelliset rajoitukset. Alkoholit on erityistavara, ja sen erityistavaraluonne toteutuu valtiollisen säätelyn kautta. Tämän vuoksi on tärkeää kysyä, mitkä seikat määräävät valtion suhteen alkoholiin, miten yhteiskunnallinen väkijuomakysymys syntyy ja miten se kääntyy valtiolliseksi lainsäädännöksi (Mäkelä & Viikari 1977).

Historialliset lähteet ovat halki vuosisatojen täynnään holtitonta juopottelua aina Rabelais'n teksteistä Suomen 1600-luvun kirkollisiin asiakirjoihin, joissa papit putoilevat humalapäissään saarnastuolista seurakunnan syliin. Juoppoutta myös paheksutaan, mutta se nähdään vain yhtenä hillittömyyden muotona rinnan mässäilyn ja muun pidikkeettömän menon kanssa. Ennen teollista vallankumousta ei yhteiskunnallisesta väkijuomakysymyksestä vielä ole puhuttakaan.

1700-luvun Ruotsissa viinan kotipoltto oli kerrassaan tärkeä poliittinen kiistakysymys, ja säätyjen puhujat saattoivat kyllä vedota sosiaalisiinkin näkökohtiin. Ytimeltään kysymys kuitenkin oli puhtaasti taloudellinen. Viina oli ylijäämäviljan kätevimmin kuljetettavissa oleva muoto, ja riita koski sitä, kuka siitä saisi taloudellisen hyödyn — talonpojatko vai kruunu ja kruunulta tuloa saavat säätyläiset (Viikari 1976).

Jopa raittius oli ensi alkuun etupäässä nousevan porvariston itsekurin aate. Ensimmäiset raittiustaistelijat halusivat lietsoa vapaaehtoista itsekuria niissä väestöryhmissä, jotka siihen pystyivät, ja monet heistä suhtautuivat avoimen torjuvasti valtiolliseen säätelyyn. Vasta myöhemmin heräsi kiinnostus kansan syvien rivien juopottelun hillitsemiseen valtiollisen alkoholipolitiikan keinoin (Mäkelä & al. 1981).

Yhteiskunnallisen väkijuomakysymyksen synty on ennen kaikkea sidoksissa teollisen kapitalismin läpimurtoon. Kytkeä ei tosin ole mitenkään suora tai yksinkertainen. Raittiussyrinnöt virisivät kyllä yleensä ensiksi varhaisen kapitalismin maissa, mutta toisaalta raittiusliike sai enemmän tai vähemmän

samanaikaisesti jalansijaa taloudeltaan varsin eriasteisesti kehittyneissä maissa. Kun alkoholi ensin oli nähty yhteiskunnalliseksi ongelmaksi kaikkein kehittyneimmissä maissa, raittiusliike levisi omalla voimallaan osin toisenlaisiin yhteiskunnallisiin oloihin.

1700-luvun englantilaisen maatyöläisen juomatavat eivät kaiketi olleet yhtään sen hillitymmät kuin 1800-luvun tehdastyöläisen, ja esikapitalistisen yhteiskunnan mellakoissa alkoholijuomat näyttelivät usein huomattavaa osaa (Rudé 1974). Kaikesta huolimatta esikapitalistisen yhteiskunnan juopottelu oli pääosin säätyläisten henkilökohtaisen valvonnan ulottuvissa, niin sanoakseni oman kylän kapakassa. Teollistuminen kasasi työläiset ja heidän kapakkansa omiin kaupunginosiinsa, ylempien yhteiskuntakerrostumien välittömiin henkilösuhteisiin perustuvan valvonnan ulottumattomiin. Meidän aikamme näkökulmasta on suorastaan yllättävää, miten paljon huolta muutkin kuin varsinaiset raittiusmiehet kantavat työläisten juopottelusta Englannin yhteiskunnallisesti rauhattomalla 1830-luvulla (Donajgrodzki 1977). Kyse ei todellakaan ole pelkästään kansanterveydestä eikä edes siveellisestä kurista, vaan juopottelu nähdään koko yhteiskuntajärjestystä uhkaavana ongelmana. Huoli työväestön siveellisestä tilasta ja yhteiskuntajärjestyksestä, siinä puhtaimmillaan raittiuspyrintöjen käynnistävä voima. Tästä seuraa, että yhteiskunnallinen väkijuomakysymys on nähtävä osaksi työväen kysymystä ja että valtiollista alkoholipolitiikkaa on tarkasteltava rinnan kansansivistyksen ja sosiaalipoliittisten reformien kanssa.

Raittiusliike sai yleisesti ottaen alkunsa ylemmissä sosiaaliryhmissä, mutta sen joukkopohja vaihteli merkittävästi maasta toiseen ja eri ajankohtina. Yhdysvalloissa raittiusliikkeen joukkokannatus oli vahvimillaan alemmassa keskiluokassa (Gusfield 1963). Erityisen yläluokkainen raittiusliike oli Ranskassa, jossa se ylisummaan saavutti niukasti vastakaikua. 1870-luvulla eräät ranskalaiset eliittiryhmät lähtivät ajamaan alkoholikontrollin tiukentamista siinä uskossa, että Preussille kärsitty häviö sodassa ja Pariisin kommuunin tapahtumat voitiin vierittää alkoholin tiliin: viina ja viini olivat liottaneet Ranskan

työläisten sotatahdon ja yhteiskunnallisen kurinalaisuuden (Barrows 1979).

Työväen omat järjestöt suhtautuivat usein ja varsinkin aluksi hyvin nuivasti raittiuspyrkimyksiin ja valtiolliseen alkoholikontrolliin. Esimerkiksi Karl Kautsky pilkkasi vuonna 1891 Saksan sosialidemokraattisen puolueen aikakauslehdessä raittiusväkeä pikkuporvarillisiksi hämääjiksi, jotka vierittävät kapitalismin epäkohdat muka työläisten juopottelusta johtuviksi ja jotka pyrkivät riistämään työläisiltä senkin vähän lohdun, jonka olut-
tuoppi saattoi tarjota raskaan työn jälkeen (Rühle 1971, 433—434). Vielä Hannoverin puoluekokouksessa vuonna 1899 August Bebel sanoi alkoholikysymyksestä, että puolue-toimintaa ei saa haaskata rihkamaan (Katzenstein & al. 1908).

Olisi kuitenkin perin juurin väärin kuvitella, että yhteiskunnallisen väkijuomakysymyksen esille nouseminen kuvasti vain valtaa pitävien holhoushalua ja kurinpitopyrkimyksiä. Monissa maissa työväen omat taistelujärjestöt näkivät juopottelun vakavasti uhkaavan työväenluokan yhteiskunnallista vapautumista. Esimerkiksi Hollannissa raittiusaate sai lopullisen pontensa vasta sitten, kun sosialistinen puolue asettui sitä tukemaan (de Lint 1981). Suomessa työväenliike samoin oli kielto-lain vankkumattomimpia ajajia (Sulkunen 1981).

Raittiuspyrintöjen ja valtiollisen alkoholikontrollin yhteiskunnallinen dynamiikka siis vaihteli maasta toiseen. Yhteistä oli kuitenkin se, että väkijuomakysymys nähtiin osana yhteiskunnallisten perusongelmien vyyhteä. Yhteistä oli myös se, että alkoholilainsäädäntö tiukentui ja alkoholin kulutus laski. Tällä ei ole tarkoitus sanoa, että valtiollinen alkoholipolitiikka selittää kulutuksen alenemisen. Kulutuksen aleneminen ja kontrollin tiukentaminen on pikemmin nähtävä samojen historiallisten perusprosessien toisiaan vahvistaviksi ilmenemismuodoiksi.

Kulutuksen kasvuaalto

Edellä olen pyrkinyt selittämään alkoholin kulutuksen alenemista vuosisadan vaihteessa ja aina sotien väliseen aikaan asti väittämällä, että teollistuneet ja teollistuvat yhteiskunnat

eri syistä alkoivat sietää yhä vähemmän juopottelua. Kun testaamme samaa ajatustapaa toisen maailmansodan jälkeiseen kasvavan kulutuksen aaltoon, sen näyttää ensi alkuun käyvän huonosti. Kasvavaa kulutusta on saattanut toisaalta alkoholilainsäädännön höllentyminen ja toisaalta alkoholihaittojen selvä kasvu. Miten on muka mahdollista, että moderni tuotantoelämä sietää enemmän alkoholihaittoja kuin vuosisadanvaihteen yhteiskunta? Joku voi tietysti viitata siihen, että palvelulinkeinoissa humala tai krapula ei ole yhtä kohtalokas työtehon este kuin tehtaassa, mutta vastapainoksi teknologian monimutkaistuminen ja työtahdin tiukentuminen vaativat entistä enemmän valppautta varsinaisessa teollisessa tuotannossa.

Tärkeä alkoholihaittojen sietoa lisäävä tekijä on hoitojärjestelmän paisuminen. Terveys- ja sosiaalipalvelujen yleinen kasvu ja monimuotoistuminen viimeksi kuluneina vuosikymmeninä loivat tilaa myös juoppouspalvelujen lisäämiselle. Tällä tavoin hoitojärjestelmä kykeni imemään itseensä alkoholihaittojen kasvun (Mäkelä & al. 1981).

Elinkeinorakenteen muutokset ja hoitojärjestelmän paisuminen eivät kuitenkaan suoraan kykene selittämään yhteiskunnan lisääntyntä kykyä sietää alkoholihaittoja. Asian ydin on siinä, että alkoholihaittojen yhteiskunnallinen luonne on muuttunut. Tilastoista laskien kaikenkaltaiset alkoholihaitat ovat lisääntyneet, mutta väkijuomakysymys ei enää ole kytköksissä yhteiskunnan perusongelmiin. Alkoholi on edelleen tärkeä sosiaalinen ja kansanterveydellinen ongelma, ja valtiolliset rajoitukset ovat tärkeä keino säädellä alkoholihaittoja. Samalla yhteiskunnallinen väkijuomakysymys on kuitenkin muuttanut muotoaan: Alkoholihaitoista on tullut tekninen erityiskysymys, ja alkoholipolitiikasta on tullut yhteiskuntapolitiikan erityinen lohko.

Äkkiseltään saattaa tuntua oudolta, että alkoholimarkkinoiden säätely väljenee juuri sellaisena aikana, jolloin yhteiskunnallisen elämän valtiollinen säätely ylisummaan lisääntyy. Ristiriita on kuitenkin näennäinen. Vuosisadanvaihteen alkoholipolitiikka pyrki yksityisen kulutuksen rakenteen ohjailuun, kun taas moderni valtiointerventionismi koskee tuotannon ja arvonlisäyksen ehtoja. Van-

ha väkijuomakysymys oli osa hyvin yleistä pyrkimystä yksityisen kulutuksen ja väestön vapaa-ajan käytön säätelyyn, kun taas valtio nykyisin suhtautuu paljon neutraalimmin kulutuksen sisältöön. Esimerkiksi tasaprosenttinen liikevaihtovero on aika uusi keksintö ja osoitus tavaroiden lisääntyvästä tasa-arvosta; aikaisemminhan kunkin tavaran veroprosentti määräytyi pelkästään sen arvioidun haitallisuuden tai turhuuden mukaan, niin että kirjoja häpeämättömästi suosittiin hajuvesien kustannuksella. Joku voisi väittää vastaan ja sanoa, että 60- ja 70-lukujen kuluttajansuojalainsäädännön aalto merkitsee uudentyypistä kulutuksen sisällön säätelyä. Kuluttajansuojalainsäädännössä on kuitenkin kyse yksittäisten tavaroiden laadun valvonnasta pikemmin kuin kulutuksen suuntautumisen ohjailusta.

Samalla tavoin kuin valtio ei enää kanna yhtä suurta huolta siitä, missä ihmiset viettävät vapaa-aikaansa, mitä kirjoja he lukevat ja miten säädtyttämiä elokuvia he katsovat, samalla tavoin alkoholi on pääsemässä tasa-arvoisempaan asemaan muiden markkinoilla olevien tavaroiden kanssa. Alkoholi ei ole myöskään poikkeus, mitä tulee tuotannon lisääntyvään valtiolliseen säätelyyn. Vaikka alkoholin jakelua koskevat sosiaalipoliittiset rajoitukset ovat väljentyneet, valtion sekaantumisen alkoholijuomien tuotantoon on useimmissa maissa lisääntynyt monin eri muodoin kuten maataloussubventioina tai protektionistisena verotuksena. Tämä pätee myös Suomeen (Mäkelä & al. 1981).

Samalla tavoin kuin viime vuosisadan raittiuspyrkimysten historian pinnassa näkyvä yhteiskunnallinen dynamiikka vaihteli suuressi maasta toiseen, samalla tavoin vaihtelee se poliittinen käsikirjoitus, jonka kautta alkoholilainsäädännön väljentyminen eri maissa on toteutunut.

Toisen maailmansodan jälkeen Alankomaat, Kalifornia, Ruotsi ja Suomi noudattivat monessa suhteessa hyvin samankaltaista alkoholipoliitiikkaa. Kaikissa maissa raittiusjärjestöillä oli ollut vahva joukkopohja, ja kaikkien alkoholipoliitiikka oli varsin tiukkaa vielä 50-luvun alussa. Kolmessa maassa alkoholipoliitikan tiukkuus perustui valtiolliseen lainsäädäntöön, mutta Alankomaiden kaksi-

kamarijärjestelmä oli kyennyt torjumaan kaikki raittiusjärjestöjen ja väestön enemmistön pyrkimykset säätää valtiollisia rajoituksia. Tosiasiallinen alkoholipoliitiikka oli kuitenkin vähintään yhtä tiukkaa kuin Suomessa tai Ruotsissa, mutta se oli toteutettu paikallistasolla.

Kaikissa näissä neljässä maassa alkoholipoliitiikka on huomattavasti väljentynyt, mutta samaan lopputulokseen johtaneet poliittiset prosessit ovat päältä katsoen varsin erimuotoisia. Kaliforniassa väljentyminen eteni askel askeleelta. Muutoksen välittömänä käyttövoimana oli alkoholielinkeinojen painostus, joka kaiken päälle joutui toimimaan vastoin tosin järjestäytymätöntä mutta selvästi alkoholin-vastaista yleistä mielipidettä. Hollannissa muutos tapahtui samoin vähittäisesti mutta lisäksi poliittisesti jotakuinkin huomaamattomalla tavalla, koska lainsäädännöllisiä esteitä vapaamielistämiselle ei ollut. Suomessa vuoden 1969 lainsäädäntö oli ilmaus yleisessä mielipiteessä tapahtuneesta syvästä murroksesta, ja alkoholielinkeinojen oman painostustoiminnan merkitys oli vähäinen. Ruotsi sijoittuu jonnekin Kalifornian ja Suomen väliin sikäli, että Ruotsissa on ollut sekä suurehkoja lainsäädännöllisiä muutoksia että huomaamattomampi väljentyminenkehitys, jossa tiukan lainsäädännön rajoituksia on lievennetty poikkeusluvin ja muilla hallinnollisilla menettelyillä. Mitä muutosten poliittiseen käsikirjoitukseen tulee, on Ruotsi kuitenkin lähempänä Suomea kuin Kaliforniaa, sillä alkoholielinkeinojen oman toiminnan merkitys Ruotsissa on ollut vähäinen (Mäkelä 1980).

Vertailemalla Alankomaita, Kaliforniaa, Ruotsia ja Suomea olen pyrkinyt osoittamaan, miten pinnalta katsoen erilaisten poliittisten kuvioiden kautta perustaltaan samat yhteiskunnalliset muutokset voivat toteutua.

Kansanterveysnäkökulma ja sen rajat

Olen käyttänyt yhteiskunnallista väkijuomakysymystä yleisnimikkeenä kuvaamaan sitä, että valtion suhde alkoholiin määräytyy osittain alkoholin käytön haitallisten seurausten kautta eikä pelkästään fiskaalisin ja talouspoliittisin perustein. Alkoholi voidaan kuitenkin määritellä ongelmaksi hyvin mo-

nestä eri näkökulmasta. Teollistuneissa yhteiskunnissa voidaan tätä nykyä erottaa kolme pääasiallista tapaa hahmottaa väkijuomakysymyksiä. Alkoholi voidaan joko nähdä ensi sijassa järjestys- ja turvallisuuskysymyksenä, tuottavuusongelmana tai kansanterveydellisenä ongelmana. Alkoholiongelman hahmotustavasta riippuen sekä eri viranomaisten keskinäinen työnjako että juoppojen kokeemukset vaihtelevat maasta toiseen (Mäkelä 1978).

Vielä 50-luvun alussa Suomen väkijuomakysymys oli ennen kaikkea järjestyksenpito-ongelma, kun taas 70-luvulla painotettiin alkoholia kansanterveysongelmana.

Viranomaisten keskinäisen työnjaon muuttuminen heijastaa toisaalta valtiokoneiston eri osien suhteellisen roolin yleistä muuttumista, ja toisaalta se on seurausta alkoholihaittojen koostumuksessa tapahtuneista muutoksista. Vallitseva tapa hahmottaa väkijuomakysymys on kuitenkin muuttunut jyrkemmin kuin alkoholihaittojen koostumus. Siksi on syytä miettiä, miksi kansanterveysnäkökulma 70-luvulla korostui niin vahvasti.

Miksi ensinnäkin alkoholitutkijat kiinnostuivat kansanterveydestä? Vastaukseni saatua tuntua pinnalliselta mutta on silti luullakseni pätevä: Alkoholitutkijat omaksuivat kansanterveysnäkökulman, koska se tarjosi teknokraattisen ja neutraalin tavan puolustaa niin alkoholipolitiikan kuin alkoholitutkimuksen tarpeellisuutta tilanteessa, jossa kukaan ei halunnut käsitellä juoppoutta ideologisena tai moraalisenä kysymyksenä. Viitattakoon vain siihen, että myös raittiusliike on omaksunut vuosi vuodelta yhä teknokraattisemman puhutavan.

Entä miksi kansanterveyden tutkijat kiinnostuivat alkoholista? Luulen, että vastaus on kaksiosainen. Ensinnäkin viimeksi kuluneina vuosikymmeninä on opittu tietämään alkoholin terveysvaikutuksista paljon enemmän kuin ennen: tutkimuksen enentyminen on voinut osoittaa yhä useamman taudin olevan yhteydessä alkoholin käyttöön. Toiseksi kulutuksen kasvu ja muiden tautien merkityksen väheneminen ovat lisänneet alkoholiehtoisten sairauksien suhteellista merkitystä. Vuosisadanvaihteen suomalaiset kuolivat usein tuberkuloosiin tai rokkoihin, ennen kuin he eh-

tivät kuolla maksakirroosiin tai keuhkosityöpään. Kun tärkeimmät tarttuvat taudit on saatu lannistettua, kansanterveyden suurimmat vaaratekijät ovat tätä nykyä toisaalta erilaiset ympäristömyrkyt ja toisaalta epäterveelliset elintavat (Carlsson & al. 1979).

On siis hyviä perusteita painottaa alkoholin kansanterveydellistä merkitystä. Puheenvuoroni lopuksi haluaisin kuitenkin esittää eräitä näkökohtia sen puolesta, että viina on Suomessa yhä vielä yleinen sosiaalinen ongelma ja että kansanterveysnäkökulma ei yksinään riitä.

Kansanterveysnäkökulma on politiikkänäkökulma: Se paikantaa sellaisia kansanterveyden kannalta strategisia tekijöitä, joihin voidaan vaikuttaa valtiokoneiston toimenpitein. Yksi tällainen on väestön epäterveelliset elintavat. Kansanterveysstrategioiden kannalta terveydelliset riskikäyttäytymiset ovat täysin mielekäs kategoria. Silti ei tule unohtaa, että se sisältää yhteiskunnalliselta luonteeltaan ja määräytymiseltään hyvin erilaisia käyttäytymisiä: tupakoinnin, juopottelun, onnettomuuksiin johtavan huimapäisyyden, epäterveellisen ruokavalion, liian vähäisen liikunnan. Kansanterveydellinen politiikkänäkökulma ja epäterveellisten elintapojen yhteiskunnallinen luonne käyvät yksiin vain siinä tapauksessa, että väestö itse arvioi kaikkea käyttäytymistään terveystasoonalalta kannalta, ja näin ei — onneksi — vielä ole laita. Narsistinen huolenpito omasta ruumiista ja terveydestä on kyllä lisääntynyt. Silti luulen, että useimmat tarkkailevat syömistään pikemmin säilyttääkseen sosiaalisen vetovoimansa kuin elääkseen kauemmin. Tällöin avioliittojärjestelmän muutokset voivat olla tärkeämpi kansanterveyteen vaikuttava tekijä kuin konsanaan valtiollinen valistus. Kun avioeroisuus on korkea, itse kukin tekee viisaasti yrittäessään pysyä solakkana: eihän sitä tiedä, milloin taas joutuu avioliittomarkkinoille.

Tärkeintä tässä on se, että sekä kansanterveyteen vaikuttavat käyttäytymiset että niiden valtiollinen säätely määräytyvät monimutkaisesti. Tupakka tappaa enemmän ihmisiä kuin viina. Silti alkoholilainsäädäntö on tiukempi kuin tupakkalainsäädäntö. Välimeren maissa alkoholi tappaa paljon enemmän väkeä kuin Pohjoismaissa. Silti meidän alko-

holipolitiikkamme on tiukempi. Selitys piilee siinä, että meillä alkoholi yhä vielä on sanan alkuperäisessä merkityksessä sosiaalinen ongelma. Jo kansanterveysnäkökulmasta pistää silmään, että Suomessa rajun kertakäytön seuraukset, kuten alkoholimyrkytys tai liikenneonnettomuudet, tappavat paljon enemmän ihmisiä kuin pitkäaikaisen alkoholin käytön aiheuttamat taudit. Yleisemmin voimme todeta, että alkoholi Suomessa ei ole ytimeltään nyt ehkä yleistä järjestystä koskeva, mutta kumminkin ihmisten keskinäisiä suhteita koskeva kysymys se on.

Tämä on syytä pitää mielessä pohdittaessa viranomaisten keskinäistä työnjakoa ja hoitojärjestelmien organisaatiota. Hoitojärjestelmissä on paljon päällekkäisyyttä, ja samat henkilöt kiertävät pisteestä toiseen. Ongelma ei kuitenkaan ole hallintotekninen. Sen pohtiminen edellyttää kokonaisuhteiskunnallista ja teoreettista otetta.

Hoitojärjestelmillä on monia erilaisia ja usein keskenään ristiriitaan joutuvia tehtäviä: terapian ja lohdun jakaminen, aineellisten palvelujen tarjoaminen ja selvästi järjestyksenpitoon liittyviä valvontatehtäviä. Pakkoa ja vapaaehtoisuutta ei pidä käsittää hoidon tekniseen tehokkuuteen vaikuttaviksi tekijöiksi, vaan kyse on valtion eri toimintojen keskinäisistä suhteista. Siksi on analysoitava juoppojen hoidon ja valvonnan eri tehtäviä ja terveydenhuollon, sosiaaliviranomaisten ja poliisin keskinäistä työnjakoa. Koska työpaikoilla tapahtuva hoitoonohjaus on saamassa lisää painoa, on myös pohdittava julkisten ja yksityisten organisaatioiden välisiä suhteita.

Erityisen tärkeätä näiden asioiden miettiminen on nykyisessä tilanteessa, jossa valtion rahoitusvaikutukset uhkaavat lisätä juoppojen pakkoon perustuvaa yksilökohtaista valvontaa vapaaehtoisuuteen perustuvan palvelujen tarjonnan kustannuksella.

Alkoholi ei ehkä enää kuulu tärkeimpien sosiaalisten ongelmien joukkoon. Siitä huolimatta on vahvoja perusteita sanoa, että alkoholi Suomessa yhä vielä on yhteiskunnallinen väkijuomakysymys.

Kirjallisuus

Barrows, Susanna: After the commune. Al-

coholism, temperance, and literature in the early third republic. Teoksessa Merriman, Johan M. (toim.): Consciousness and class experience in nineteenth-century Europe, pp. 205—218. Holmes & Meier, New York, London 1979

Carlsson, Gösta & Arvidsson, Ola & Bygren, Lars-Olov & Werkö, Lars: Liv och hälsa. En kartläggning av hälsoutvecklingen i Sverige. Liber Förlag, Stockholm 1979

Donajgrodzki, A. P. (toim.): Social control in nineteenth century Britain. Croom Helm, London 1977

Gusfield, J. R.: Symbolic crusade. University of Illinois Press, Urbana 1963

Katzenstein, Simon & Vandervelde, Emile & Fröhlich, Richard: Sosialismi ja alkoholi. Raittiuden Ystävät, Helsinki 1908

Lint, Jan de: Anti-drink propaganda and alcohol control measures: A report of the Dutch experience. Teoksessa Single, Eric & Morgan, Patricia & Lint, Jan de (toim.): Alcohol, society and the state 2: The social history of control policy in seven countries. Addiction Research Foundation, Toronto 1981

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 70-luvulla. Teoksessa Sipilä, Jorma (toim.): Sosiaalipolitiikka 1977. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja II, s. 35—82. Oulu 1978

Mäkelä, Klaus: Om alkoholens ekonomi och alkoholpolitik. Nordiska rådet, Nu-serien B 1980:21, s. 19—26. Stockholm 1981

Mäkelä, Klaus & Viikari, Matti: Notes on alcohol and the state. Acta Sociologica 20 (2):155—179, 1977

Mäkelä, Klaus & Room, Robin & Single, Eric & Sulkunen, Pekka & Walsh, Brendan & Bunce, Richard & Cahannes, Monique & Cameron, Tracy & Giesbrecht, Norman & Lint, Jan de & Mäkinen, Hannu & Morgan, Patricia & Mosher, James & Moskalewicz, Jacek & Müller, Richard & Österberg, Esa & Wald, Ignacy & Walsh, Dermot: Alcohol, society and the state 1: A comparative study of alcohol control. Addiction Research Foundation, Toronto 1981

Rudé, George: Paris and London in the eighteenth century. Studies in popular protest. Fontana/Collins, Bungay 1974

Rühle, Otto: Illustrierte Kultur- und Sitten-

geschichte des Proletariats. Verlag Neue Kritik, Frankfurt am Main 1971

Sulkunen, Irma: Why did the Finnish working class come to support prohibition? Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies No. 151. Helsinki 1981

Sulkunen, Pekka: Drinking patterns and the level of alcohol consumption: An international overview. Teoksessa Gibbins, R. J. & Israel, Y. & Kalant, H. & Popham, R. E. & Schmidt, W. & Smart, R. (toim.): Research advances in alcohol and drug problems, Vol. 3,

pp. 223—281. John Wiley & Sons, New York 1976

Sulkunen, Pekka: Alkoholien kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Sipilä, Jorma (toim.): Sosiaalipoliitiikka 1980. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja V, s. 129—169. Vammala 1980

Viikari, Matti: Näkökohtia alkoholin yhteiskunnallisen paikan määrittämisestä. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslause n:o 95. Helsinki 1976.

English summary

Klaus Mäkelä: Alkoholikysymyksen historialliset muodot (The historical phases of the alcohol issue)

The protracted cycles of alcohol consumption do not coincide with factors commonly drawn upon to explain drinking. Simple factors prescribing human needs neither singly nor combined can explain the historical fluctuations in the use of alcohol. Instead of asking how much drinking a certain society brings about one should look for structural

and political factors determining how much adverse consequences of drinking a certain society tolerates.

The social and political dynamics of alcohol control in a number of Western countries are analysed, first, in the era of the universal decrease in alcohol consumption, and, second, in the post-war period of an increasing consumption.

Alkoholipoliitiikka Vol. 46: 321—327, 1981